

Емилија Д. Станковић¹
Универзитет у Крагујевцу
Правни факултет
Катедра за грађанско право

Срђан С. Владетић²
Универзитет у Крагујевцу
Правни факултет
Катедра за грађанско право

КВИНТИЛИЈАН – ПРАВНИК И ПРОФЕСОР

Марко Фабије Квинтилијан (*Marcus Fabius Quintilianus*) (око 35. године – 96. године после Христа) пореклом је из Шпаније. У Рим је дошао као дечак и ту се и школовао. Најпре је био адвокат, да би потом отворио реторску школу, која брзо постаје једна од најпрестижнијих. Иако је често критиковао постојеће образовање, није био противник владајућег режима. Вероватно да је то био један од главних разлога за Веспанзијана да га постави за државног професора реторике (плаћан је из државне благајне). Међутим, већ у то време реторика почиње да губи нека своја својства која су до тада била доминантна, тј. почиње да губи своје темеље, слободни говор. Претпоставља се да га је та појава навела да напише своје прво дело, које није сачувано, *De causis corruptiae eloquentiae*, а које нам говори о узроцима пропадања беседништва. Након тога Квинтилијан се повлачи са места професора реторике и пише своје животно дело, уџбеник реторике, који носи назив *Institutio oratoria*. Овај уџбеник резултат је његовог двадесетогодишњег професорског искуства. Многи критичари сматрају да ово дело није оригинални прилог реторици. Ипак не може се оспорити чињеница да оно представља свеобухватни приказ дотадашњег реторичког искуства. И не само то, Квинтилијан се трудио да прикаже морални основ реторике, негирајући схватање да је реторика само средство наговарања. Свакако да су два аспекта изучавања Квинтилијановог доприноса реторици најзначајнија: теоријски и педагошки. Будући да је дуго био професор, имао је бројне истакнуте ученике, од којих је најпознатији Плиније Млађи и, вероватно, Јувенал. Циљ рада је упознавање са Квинтилијаном правником, ретором, адвокатом и аутором једног од најзначајнијих античких уџбеника, као и његовом садржином. Истовремено овај уџбеник никада није губио на актуелности јер у њему има делова који би могли с правом бити делови данашњих уџбеника за *public speaking*. У раду је коришћен историјско-правни метод.

Кључне речи: уџбеник, реторика, историја реторике, правник-ретор

1 emilija@jura.kg.ac.rs

2 svladic@sbb.rs

КВИНТИЛИЈАН

Марко Фабије Квинтилијан (*Marcus Fabius Quintilianus*) (рођен око 35. године – 96. године после Христа), који је дао изузетан печат римском говорништву, рођен је у Калагурису (*Calagurris*) у северној Шпанији (*Tarraconensis*), тадашњој римској провинцији (Eusebius Sophronius Hieronymus: A. D. 88). Може се, чак, с правом рећи да је други по реду у значају, одмах иза Цицерона (*Cicero*). У Рим је дошао као дечак, и ту је провео највећи део свог живота. Школовао се у Риму, а према коментатору Јувеналове шесте сатире, учитељ му је био Ремије Палемон (*Remmius Palaemon*), писац прве римске граматике, иако Квинтилијан, цитирајући Палемона, ни на једном месту не наводи њега као свог учитеља (Juvenal: VI, 452; Kvintilijan: I, 4, 20). Претпоставља се да је још Квинтилијанов отац имао школу реторике и да је вероватно то и определило пут његовог образовања. Он је реторику учио код чувеног ретора Домиција Афера (*Domitius Afer*) из Нарбонске Галије (*Galia Narbonensis*), којег је Квинтилијан пратио и дивио се његовом достојанственом и одмереном говору (Plinije Mlađi: II, 14, 9–10). Учећи од својих професора Квинтилијан се прилично осамостаљује стварајући, могло би се рећи, нови правац. Будући да му је Цицерон био узор, он ствара и теоријски образлаже његов стил, стварајући у стилистици „цицеронијанизам”. Иако следбеник овог правца, Квинтилијан не занемарује ни тзв. „нови стил” чији је творац Сенека, а који је супротан Цицероновом (Budimir, Flašar 1978: 50, 89).

Након школовања, као адвокат, вратио се у Шпанију, у свој родни град Калагурис (*Calagurris*). Верује се да је имао намеру да отвори школу реторике. Међутим, његово познанство са тадашњим гувернером Шпаније, Сервијем Сулпицијем Галбом (*Servius Sulpicius Galba*), сасвим другачије је усмерило његов животни пут. Након Неронове смрти Галба, који ће касније бити проглашен за цара, враћа се у Рим и са собом води и Квинтилијана као свог клијента. Повратак се догодио 68. године после Христа и отада Квинтилијан почиње да гради своју каријеру (Eusebius Sophronius Hieronymus: A. D. 68). Најпре се прославио као адвокат, а касније и као учитељ реторике (Kvintilijan: IV, 2, 86, VII, 2, 5 и 24; IX, 2, 73). Чуди чињеница да је Квинтилијан преживео доста државних преврата, као један од најугледнијих, јер су се за веома кратко време сменила четири владара на престолу. Обично би сваки од њих фаворизовао неког свог говорника, што се Квинтилијану није догодило. Након свих тих преврата, на власт долази Веспанзијан који Квинтилијана поставља за професора реторике који ће бити плаћен новцем из државне благајне. Веспанзијан је основао Катедру латинске и грчке реторике, а од нарочите важности је чињеница да је она финансирана новцем из фиска, при чему је „годишња плата грчким и римским реторима била сто хиљада сестерција” (Eusebius Sophronius Hieronymus: A. D. 88; Svetonije: Vespazijan, 18, 1). Може се рећи да је Квинтилијанов успон био релативно брз, а углед толики да је постао професор на државној школи. То нам указује на

чињеницу да је углед реторике у образовању тог доба био на завидном нивоу. Сматра се да је римска држава у различитим фазама свог развоја имала различите ставове према школама реторике – од забране реторских школа, преко њихове толеранције, дошло се до школа у којима су владари плаћали наставнике (Stanojević, Avramović 2002: 85).

КВИНТИЛИЈАН: АДВОКАТ – РЕТОР

Римљани су од оснивања своје државе изузетну важност придавали праву. Вероватно да због тога и своје „правничке генијалности” су и створили правни систем који није имала нити једна античка цивилизација, а да је притом велики број правних правила тог система права постао основ највећег броја модерних европских земаља. У почетку, у доба Републике и Принципата, у Риму су постојала лица са правничком спремом, под називом *advocatus*, која су помагала странкама у току судског поступка. Међутим, *advocatus*, по правилу, није непосредно наступао пред судом јер су тај посао обављали говорници *rhetores*, *oratores* (Romac 1975: 42; Berger 1953: 352). Истовремено, правници би само саветовали странке у избору и састављању потребних акција (*actio*) и формула за актуелни спор, па би говорницима давали правне савете. Због оваквог првобитног односа, тј. повезаности професије адвоката и ретора јављали су се проблеми, које је тешко било објаснити и тада, а још теже је схватити ту везу са данашњег гледишта. Наиме, проблем утицаја реторике на римску јуриспруденцију предмет је контроверзе. Притом су покушаји негирања било каквог утицаја бескорисни, док је реално врло тешко утврдити тај утицај са сигурношћу. Ипак, не треба заборавити да су правници у својој младости студирали реторику, као и сви добро образовани Римљани, те је за њих било сасвим нормално да се користе речима и фразама које су чули и научили од својих професора (Berger 1953: 685). Адвокатура је у Риму била једна од омиљених делатности оних који су се бавили политиком, јер су на тај начин могли постати познати као говорници, али су истовремено имали и могућност да се повежу са најутицајнијим личностима које су се јављале као клијентела (Arando Ruic 1967: 138). На тај начин су стицали одређен, не тако мали углед. Може се једноставно рећи да су беседништво и правна наука били у веома тесној вези. Правници су морали имати неке способности ретора, као што су и ретори знали прилично тога о правном систему. Један цитат из Дигеста нам врло сликовито говори о томе: „Срамота је за једног Римљанина вишег сталежа, и још адвоката уз то, да не зна право своје земље” (D. 1, 1. 2. 43). Квинтилијан чак у свом уџбенику *Образовање говорника* има посебно поглавље под називом „Говорнику је потребно познавање грађанског права” (Kvintilijan: XII, III). Правници и ретори су међусобно сарађивали, али је било и неслагања између њих. Говорници су тражили помоћ од правника када су у питању били сложенији случајеви. Иако су говорницима често били неопходни савети правника, они су са надменошћу гледали на њих јер су једноставније и

брже стицали популарност од јуриспрудената. Квинтилијан сматра да се правом баве они који немају талента за говорништво.

Ипак, у Риму је постојала разлика између адвоката (*patronus, orator*) и правника. Статус правника могао је да користи у стицању политичке каријере на вишем нивоу, као што је могао бити изабран за судију у важним споровима; могао је давати савете новоизабраном градском претору за припремање едикта (*edictum*) за следећу годину (Arando Ruic 1967: 138). Правници су били изузетно важне личности и знатно су утицали на целокупан правни, а и друштвени живот. Раст њиховог значаја довео је до ситуације да им Август да право да јавно дају своја мишљења (*ius publice respondendi ex auctoritate principis*) која су због ауторитета самог принцепса имала обавезну снагу. Током читавог Принципата правници имају изузетан утицај. Они временом постају саветници владара, као и што им помажу у спровођењу закона који се доносе.

Услуге адвоката у почетку нису биле плаћене, уосталом као и неке друге услуге, на пример услуге лекара и сл. Набројане професије и њихове услуге припадале су тзв. слободним вештинама (*ars liberalis*) (Berger 1953: 580)³ и чиниле су част, због чега су у најранијој историји њихове услуге биле бесплатне. Због важности и поштовања ових професија, најчешће су њихови носиоци били ослобађани од јавних обавеза (*munera*). Била је то посебна привилегија коју је најпре додељивао Сенат у форми декрета (*senatus consultum*), а затим у време Царства, цар у форми едикта (*edictum*) (Berger 1953: 492) појединцима, припадницима одређених сталешких група, као и неким професијама: професорима, правницима, реторима, свештеницима или одређеним насељима или територијалним подручјима (Romas 1975: 227; Berger 1953: 461, 589).

Да су ретори били ослобођени одређених јавних дажбина и да су имали тзв. *munerum vacationem* сведочи нам едикт Веспанзијана и Хадријана (D. 50, 4, 18, 30). Овим едиктом ослобађање од дажбина дато је граматичарима, ораторима, лекарима и филозофима. Сличан је и рескрипт цара Домицијана, који такође даје привилегије реторима. Потврду оваквих ставова и давања привилегија реторичарима налазимо и у једном Модестиновом тексту (D. 27, 1, 6, 1–4). Према овом тексту, граматичари, учитељи реторике и доктори у пракси били су изузети од туторства и старатељства. Даље, у сваком граду био је фиксиран број оних који су изузети од јавних дужности (између осталог, и дажбина), што произилази из рескрипта Антонина Пија (*Antoninus Pius*) упућеног провинцији у Азији, а који се могао примењивати и на друге провинције. Постојање овог рескрипта потврђено је и у „Царској повести” (*Scriptores Historiae Augustae*), где се наводи да је Антонин Пије доделио плате и почести филозофима и реторима који су живели по провинцијама (Carska Povest: Antonije Pije, XI, 3). Затим, у Модестиновом тексту наводи се да, према овом рескрипту, мали градови могу имати пет лекара, три реторичара и три граматичара који су изузети од јавних терета (давања),

3 *Artes liberales* или интелектуалне делатности, како су означене неке делатности у античком Риму (Knežić – Popović 2008: 16).

већи градови могу имати седам лекара, четири реторичара и четири граматичара, а највећи градови могу имати 10 лекара, 5 реторичара и сличан број граматичара. Овако утврђени бројеви ове три категорије занимања не могу бити повећани ни одлуком градских већа, већ само смањени, уколико је то у јавном интересу. Лекари, ретори и граматичари уживали су ове повластице све док савесно обављају свој посао” (D. 27, 1, 6, 1–4).

Са ослобађањем од *tingera* наставља се и у каснијем периоду, што се да закључити из Константинових конституција, а проширује се на нека друга занимања: архитекте, занатлије, ветеринаре, управнике водоснабдевања итд. (Codex Theodosianus: 13, 4, 1–2). Овакав развој указује не само на потпуно подржављење културе већ и на давање посебног значаја образовању и култури уопште, као значајном инструменту унапређења царске власти (Кнежић Поповић 2006: 259–273).

ОБРАЗОВАЊЕ

У најранијем периоду римске историје деца су образовање стицала у оквиру породице. Судајући по Јувеналу деци треба давати добре примере, али их истовремено треба чувати од лоших призора (Јувенал, XIV, 44). Сматрало се тада, као и данас, да је мајчино млеко незаменљиво, па Фаворин моли мајке да доје своје бебе (Gellius, XII, 1). Овакав начин најранијег васпитања саветовали су Плутарх и Сенека. Ипак, већина аристократских и богатих породица ангажовала је дојиље које су истовремено биле задужене и за почетно образовање деце. Дојиље су најчешће биле Гркиње (Djurant 1996: 419; Korkorin 1981: 109). Аристократске, као и богаташке породице су за подучавање своје деце ангажовали учитеље. Квинтилијан сматра да тај облик образовања није био добар јер дете није имало ривале нити је могло стицати пријатеље међу својим вршњацима.

Дечааци, као и девојчице слободних сталежа уписивали су се у основну школу са навршених седам година. Након уписа у школу била је обавезна и пратња *педагога*, чије задужење је било да пази на безбедност и понашање деце (Djurant 1996: 419). На читавој територији римске Империје осниване су основне школе, а највише их је било у градовима, примера ради у Помпеји и сл. Најчешће су и *педагог* и учитељ (*ludi magister*) били грчки ослобођеници или робови (Антички Рим 1967: 59). Магистер (*magister*) је назив и за наставника у било којој наставној дисциплини⁴ (D. 50. 16. 57). Учители, као и наставници, за свој рад су добијали и одређене накнаде. Па се тако зна, да је сваки ђак из времена Хорацијеве младости плаћао учитеља осам аса месечно (Horacie, Satires, I, 6.75). Захваљујући Диоклецијановом Едикту о максималним ценама (*Edictum de pretiis rerum venalium*), ми добијамо податке о платама које су имали учители и професори. Тако је, према Едикту, максимална месечна плата за учитеља у основној школи, из предмета: гимнастика,

4 Тешко је термин *magister* из периода о коме говоримо уподобити данашњем појму професора, али је ипак реч о професору по тадашњем поимању тог занимања.

педагогија, основно образовање, писање и палеографија износила 50 денара по ученику (Карајовић 1997: 126). Учитељи аритметике и стенографије добијали су 75 денара по ученику месечно, док је месечна плата од 200 денара по ученику, била резервисана за предмете грчког и латинског језика и геометрије; највише је добијао учитељ реторике, 250 денара по ученику месечно (Edictum, 7,67; 7,68; 7,70; 7,71).

Крајем периода Републике и у Периоду принципата постојала су три нивоа проучавања говорништва: у оквиру основног образовања (граматичке школе), специјализовано средње образовање и образовање у реторским школама (високо школство). У време Августа основно образовање обухватало је: читање и писање, латинску књижевност (песнике, историчаре и реторе), граматику, геометрију, право, грчки језик, музику и игру.

Нема поузданих података о прелазу из основне у средњу школу, али се зна да су успешни ученици диплому средње школе добијали у тринаестој години. Такође се наводи податак да је око 130 године након Христа у Риму било 20 таквих (средњих) школа (Djurant 1996: 420). Наставници средњих школа (*grammatici*) су, као и учитељи, скоро увек били Грци, најчешће грчки ослобођеници. Наравно да су они, учећи ђаке у школи, неговали и фаворизовали грчку литературу и историју. Све до другог века римско образовање носило је грчки печат (Karkorin 1981: 113). Иако су Римљани учили на тековинама и традицији хеленске реторике, њихово беседништво ће временом попримити квалитативне аутентичног праксиса, по коме ће добити значајно место у историји светског беседништва (Milinković 2005: 27).

Ако бисмо поредили римско и данашње образовање, онда можемо констатовати да је пандан данашњем средњошколском и универзитетском образовању било римско образовање у школама ретора (Djurant 1996: 420; Karkorin 1981: 112). Прву реторску школу на латинском језику отворио је Полије, 95. године пре Христа. Најчешће су правничко и реторско образовање ишли заједно. Реторика као посебна дисциплина и врста образовања је била омиљена, а реторичара је било у изобиљу јер је постојао велики број реторских школа. Ретори су обављали различите послове: држали су говоре за своје клијенте на суду; писали су говоре за њих (клијенте); држали су јавна предавања; подучавали су у говорничкој вештини. Реторске школе су ученици уписивали у шеснаестој години, плаћајући притом високу школарину од 2000 сестерција по течају (Djurant 1996: 421). Предмети који су изучавани су: ораторство, геометрија, астрономија и филозофија. (Djurant 1996: 421; *Institutio oratoria* I, 36, 37, 46). Студент је могао похађати више течајева, при чему није било временског ограничења. Ако су желели да се даље усавршавају, путовали су у Атину за студије филозофије, у Александрију за студије медицине и на Родос за најсавршеније школовање у реторици.

Цар Веспанзијан први пут отвара државну школу грчке и латинске реторике. Завидно висока плата професора од 100.000 сестерција

годишње, плаћана је новцем из државне благајне, из фиска (*fiscus*) (Svetonije 1978; 18, 1). Иако постоје подаци о оснивању државних школа не постоје подаци о броју наставника који су имали ову привилегију, нити се зна који су то градови имали част отварања оваквих школа. Постоје подаци да је Плиније Млађи основао школу у Кому (Gaj Plinije Mlađi 1982: II, 3). Традицију неговања и подстицања образовања у реторици наставио је Трајан, обезбедивши школовање за 5.000 сиромашних, али талентованих ученика. Хадријан финансира средње државно образовање у свим провинцијама римске Империје, чак и оним потпуно сиромашним (Karkorin 1981: 111).

Квинтилијан је био професор реторике на државној школи за образовање говорника и након владавине Веспанзијана, за време цара Тита и Домицијана. Ипак, након одређеног времена, око 90. године, Квинтилијан се повлачи са дужности професора и посвећује се писању. Као најугледнији професор латинске реторике, уживао је велико поштовање. У својим Епиграмима, Марцијал (*Marcus Valerius Martialis*) му се обраћа као врховном старатељу римске несталне младости и онеме који је прославио римску тогу (Марцијал: II, 90). Он је подучавао многа чувена имена као што су Јувенал (*Decimus Iunius Iuvenalis*), чувени римски сатиричар, и Плиније Млађи (*Gaius Plinius Caecilius Secundus*), који су често исказивали осећај поноса што су били његови ученици. У Јувеналовој шестој сатири муж који затиче жену у превари (*in flagranti*) очекује од ње да каже: „Хајде, помагај, Квинтилијане, аргументацију молим” (мислећи да би јој у тој ситуацији тешко могао помоћи и врхунски ретор, као што је Квинтилијан) (Juvenal: VI, 285). Поздрављајући драгог Фундана (*Fundanus*), Гај Плиније Млађи (*Gaius Plinius Caecilius Secundus*) хвали Јунија Назона (*Iunius Naso*) као кандидата за конзула, између осталог, и тиме што свакодневно, као и он, одлази да слуша Квинтилијана (Plinije Mlađi: VI, 6, 3).

КВИНТИЛИЈАН: ПРОФЕСОР – ПИСАЦ

Несумњиво да је Квинтилијан највећи домет постигао у професорској професији. Ипак, морамо се осврнути и на његове списатељске способности, као и на дела која је за собом оставио. Како је своју каријеру започео као адвокат, јасно је да је почетна фаза, у складу са тадашњом традицијом, била и заступање на суду. Дакле, морао је припремати и писати судске говоре. Иако није сачуван велики број Квинтилијанових судских говора, мало њих је објављено.

Када су друга његова дела у питању, општи је став да је најзначајније дело *De institutione oratoria* (О образовању говорника), уџбеник реторике, који је због својих изузетних квалитета преведен на све светске језике, те и на наш (не у целини).⁵ Квинтилијан, први римски учитељ беседништва

5 Превод је сачинио Пејчиновић, П. под називом *Образовање говорника*, а целокупно Квинтилијаново дело садржало је 12 књига, преведене су прва, друга, део шесте, осма, девета, десета, једанаеста и дванаеста књига (Pejčinović 1985).

је у овом свом уџбенику сачувао укупни систем античке реторике (Jelić 2001: 9). Пре но што је настало ово капитално дело Квинтилијана, настало је једно можда мање познато, али не мање важно. Заправо, Квинтилијан је добар део времена на почетку своје каријере посветио критици беседништва у Риму (Budimir, Flašar 1978: 87, 88). Било је то, према њему, доба опадања беседничке вештине. Те своје ставове изнео је у делу *De causis corruptae eloquentiae* (О узроцима пропадања говорништва). Дело није сачувано, али се могло реконструисати, што је и учињено, на основу његовог главног дела *De institutione oratoria* (О образовању говорника). Главни разлог за опадање беседништва у Риму видео је Квинтилијан у окретању од Цицерона, кога је он сматрао својим незаобилазним узором и ауторитетом (Tadić 1995: 154). Нарочито је критиковао теоријски приступ реторичи и „суве” декламације. Он каже да је, „кривицом учитеља, пракса декламовања толико опала да су необуздана слобода и незнање декламатора постали главни разлог пропадања говорништва” (Kvintilijan: II, 10, 3). Овај Квинтилијанов спис се с правом доводи у везу са Тацитовим делом под називом *Dialogus de oratoribus* (Разговор о говорницима). Тацит и Квинтилијан су, може се рећи, живели и радили у исто доба. Тацит је живео до 117. године после Христа, а такође је критиковао постојеће беседништво (Budimir, Flašar 1978: 87, 88). Претпоставља се да изгубљени Квинтилијанов спис претходи Тацитовом делу (Tadić 1995: 154). Анализирајући поменута дела ова два античка великана долази се до закључка да разлика свакако постоји. Квинтилијан указује на исквареност римског беседништва, као и на узроке те искварености, док их Тацит само констатује (Tadić 1995: 154). У том смислу, Тацит пише да „насупротив ранијим временима у којима је цветала генијалност и слава толиких изврских говорника, баш овај наш век, јалов и лишен говорничке лепоте, једва познаје и сам израз говорник” (Tacit: I).

Будући да је Квинтилијан живео и радио у време након пада републике, када је и иначе дошло до наглих друштвено-економских промена, до опште „пометње” и разарања старих институција и вредности, као и вредносних ставова, не чуди што је он, као и многи други традиционално образовани људи, био против уништавања „старе добре традиције”. То схватање се савршено уклапа у свакако јако изражену конзервативност Римљана, па самим тим и римског друштва. Вероватно да стварне узроке његове велике критике опадања беседништва треба тражити и у његовом неодобравању новог државног поретка, царског апсолутизма, који је наметао ограничење слободе говора и, самим тим, полако губи карактер демократске дисциплине. Као што је већ речено, по природи, Квинтилијан није био бунтовник да би позивао на неке револуционарне облике борбе, већ се борио оним у чему је био најбољи. Најбољи говорник и професор морао је да критикује растујуће негативне појаве у говорништву. Зато и не чуди чињеница да се Квинтилијан чувени професор реторике и „кикероновац”, из времена цара Домицијана, опредељује за Сенекин „нови стил”, чиме реторика добија значајније место чак и у

песништву (Budimir, Flašar 1978: 50; Avramović 2008: 140). То значи да је то период у коме је реторика била главна дисциплина не само у образовању већ је доминирала, рекло би се, у целокупном културном животу. Дакле, реторика значајно утиче и на песништво, а тек се ретки гласови дижу против толиког утицаја реторских школа (Budimir, Flašar 1978: 50). Квинтилијан у тој мери велича Цицерона да га проглашава меродавним стилским узором, а његове принципе примењује у новом времену, тако да настаје читав нови правац под називом „кикеронијанизам”, који даје печат не само реторици већ и књижевности (Budimir, Flašar 1978: 89).

Може се рећи да је садржајно главно Квинтилијаново дело *De institutione oratoria* (О образовању говорника) заправо израз његовог дугогодишњег (20 година) професорског искуства. Реч је о књизи коју није сам Квинтилијан написао. То су учинили његови ученици користећи белешке које су хватали током његових предавања. Наравно да је сам Квинтилијан извршио „редакцију”, односно да је те белешке редиговао (Stanojević, Avramović 2002: 85). Сам спис је пронађен у манастиру Сент Гален у Швајцарској, 1416. године. Датира из 95. године после Христа. Први пут је штампан 1470. године. *De institutione oratoria* (О образовању говорника) садржи дванаест књига. Прва књига говори о елементарном образовању реторичара из граматике, музике и геометрије; друга књига говори о првим вежбама из говорништва, као и о основама и границама теорије реторике. У трећој књизи налазимо увод у целокупни систем реторике. Четврта, пета и шеста књига посвећене су суштинским правима о деловима говора, са додацима о *patoс-u*, *ethos-u* и *gocетiкки*. Друга половина књиге, седма књига говори о осмишљавању и редоследу излагања материје. У осмој, деветој, десетој и једанаестој књизи говори се о стилу, излагању, памћењу и о школовању. На крају дванаеста књига говори о идеалу савршеног говорника, његовом карактеру и општем знању (Tadić 1995: 52).

Квинтилијаново дело *De institutione oratoria* (О образовању говорника) није добило оцену оригиналног дела у реторици. Ипак, не може му се порећи значај у делу који је не мање важан, а то је: да на основу овог дела имамо свеобухватан критички приказ реторичког искуства до тада знаног, као и да представља најзначајнији докуменат римске класичне књижевности, уз то садржи преглед не само римске, већ и грчке књижевности, а осим тога има огроман значај у погледу школског система и педагогије (Juvenal: VI, 75, напомена 24; Tadić 1995: 155). Оваква оцена, као и констатација да поједини антички документи, чак и када им се оспорава нека од вредности, имају значај драгоцености као сведочанство свог времена, није ретка појава, поготово у римској дуготрајној историји. Можда је мало смела, али ипак присутна паралела са једним важним документом из касније историје, Диоклецијановим Едиктом о ценама, који није постигао циљ и сврху због чега је донет, али је непроцењив са гледишта сведочанства о друштвено економским односима доба у коме је донет, још прецизније привредом (Karajović 1997: 151).

Квинтилијан живи у времену када реторика од једне узвишене дисциплине, по угледу на грчку реторику, због политичких околности, почиње да се мења и прераста у дисциплину која губи тај свој карактер. Реторика се све више претвара у учење говора, њихову „декламацију”, учење језичких финеса и сл. Све ове појаве сметале су му и навеле га да се врати ауторитету Цицерона, који је за њега неприкосновен. Квинтилијан за Цицерона каже да је он највећи мајстор психагогије, руковођења људским душама (*summus tractandorum animorum artifex*) (Квинтилијан: VI, 1, 85). У складу са тим је и његова тежња да беседништву да или врати морални основ. На тај начин је Квинтилијан побијао став да је реторика ништа друго, до пуко средство наговарања. Његов основни циљ је „да одгаји идеалног говорника, а најбитнији услов за то је да он мора бити поштен и честит човек, те од њега не тражи само изузетне говорничке способности, већ и све одлике доброг карактера. Иако Квинтилијан није дао неке значајније новине у говорништву, он је својим делом дао најпотпунију синтезу античке реторике, као што је дао занимљив узор идеалног говорника, који пре свега мора бити *честити човек* (Milinković 2005: 30). Овакав став близак је Платоновом ставу, према коме добро говорити значи „истину говорити”. Он се не слаже са онима који су сматрали да принципи на којима се заснива поштен и честит живот улазе у подручје филозофских изучавања. Према Квинтилијану, грађанин који обавља своје грађанске дужности и који је дорастао да учествује у управљању приватним и јавним пословима, који је способан да даје савете и упутства градовима, да им законодавством удара чврсте темеље и својим судским одлукама искорењује пороке, несумњиво није нико други него наш говорник” (Квинтилијан: I, predgovor, 9–10).

Закључак

Квинтилијан је евидентно био свестрано образован и захваљујући томе могао је у својој каријери да се бави различитим професијама: правничком, професорском, а био је и писац. Какав је став био према овим професијама и какав друштвени углед су оне имале? Када се постави питање професија у античком Риму, отварају се различите дилеме сходно чињеници да је однос према раду био специфичан захваљујући, пре свега, робовласничком карактеру друштва. Такође, не треба занемарити ни друштвене промене које су биле знатне у појединим развојним фазама римског друштва. Како год, оно што је прихваћено као општи став и генерална карактеристика је чињеница да је земљорадња била једино занимање које је кроз читаву римску историју уживало највиши углед и поштовање.⁶ Пољопривреда је била најпожељније и најдостојније занимање слободног човека, као и трговина, нарочито она на велико, а обе ове делатности су првобитно улазиле у круг

6 „Међутим, од свих занимања која су извор прихода, ниједно није боље, ниједно издешније, ниједно пријатније, нити слободног човека достојније од земљорадње.” (Cicero: I, 151).

слободних вештина (*ars liberalis*) (Кнежић Поповић 2008: 16). Будући да је римска држава трајала јако дуго и да је друштвено-економска структура мењана коренито (затворена кућна привреда, развијена робно-новчана производња, натурализација привреде), мењали су се и ставови о томе које делатности су улазиле у круг слободних вештина (*artes liberales*). Без обзира на све разноликости и промене којима је римско друштво било изложено, ипак се најчешће ставља знак једнакости између *artes liberales* и интелектуалног рада (Кнежић Поповић 2008: 16). Дакле, и професије којима се бавио Квинтилијан улазиле су у круг професија *artes liberales*. У почетку бесплатне, да би временом, најпре кроз одређене повластице, биле прихваћене и награђене, а касније и кроз државну плату обезбеђивале својим носиоцима добар живот, али и одређени, не мали, друштвени углед. Квинтилијан је био и адвокат и беседник, био је и професор, као што је био и писац. Скоро да је немогуће одвојити сасвим сваку од ових професија и гледати Квинтилијана као носиоца једне од њих. Ипак, највише је постигао као професор и највидљивији су резултати његовог педагошког рада, што никако не умањује његов значај као писца или адвоката, што је био на почетку своје каријере.

Извори

- Carska Povest (Scriptores Historiae Augustae)*, превели s latinskog Miroslava Majher i Žarko Petković, Beograd: Srpska književna zadruga.
- Ciceron 1978: M. T. Ciceron, *Filozofski spisi – O Dužnostima (De Officiis)*, превели dr Branko Gavella i Vasilije Tomović, Novi Sad: Matica srpska.
- Eusebius Sophronius Hieronymus 1996: M. A. Donalson, *Chronicon* (Translation of Jeromes Chronicon with Historical Commentary), Lewiston: Mellen University Press.
- Far 1952: C. Pharr (ur.), *The Theodosian Code and Novels and the Sirmondian Constitutions*, New York: Greenwood Press.
- Gelije: A. Gellius, *Atic Nights*, vol. II/ XII, Cambridge: Harvard University Press, Leob Classical Library.
- Juvenal 1998: Juvelan, *Šesta Satira*, превела Marjanca Pakiž, Sremski Karlovci-Novı Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Kvintilijan 1985: M. F. Kvintilijan, *Obrazovanje govornika (Institutio Oratoria)*, Sarajevo: Veselin Masleša.
- Marcijal 1919: M. V. Martial, *Epigrams*, vol. I, translation by Ker, W., London: W. Heineman; New York: G. P. Putnam's sons.
- Plinije Mlađi 1982: G. Plinije Mlađi, *Pisma (Epistulae)*, превео Albin Vilhar, Beograd: Srpska književna zadruga.
- Tacit 1969: G. K. Tacit, *Germanija – Razgovor o govornicima (Dialogus de Oratoribus)*, I, превод D. Nevenić Grabovac, Beograd: Rad.
- Trankvil 1978: G. S. Trankvil, *Dvanaest rimskih careva (De Vita Caesarum)*, превео Stjepan Hosu, Zagreb: Naprijed, Zagreb.
- Votson 1998: A. Watson, *The Digest of Justinian*, vol. I, II, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Литература

- Avramović 2008: S. Avramović, *Rhetorike techne*, Beograd: Službeni glasnik.
- Arando Ruic 1967: V. A. Ruic, *Antički Rim, Panorama jedne civilizacije*, Zajedničko izdanje, Beograd, Ljubljana: Vuk Karadžić, Prosveta, Mladinska knjiga.
- Berger 1991: A. Berger, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia: The American Philosophical Society Independence Square.
- Budimir, Flašar 1978: M. Budimir, M. Flašar, *Pregled rimske književnosti De auctoribus Romains*, Beograd: Univerzitet u Beogradu.
- Djurant 1996: V. Djurant, *Istorija civilizacije, Cezar i Hrist*, prevod Ljubomir Veličkov, Beograd: Narodna knjiga.
- Jelić 2001: V. Jelić, *Antička i srpska retorika*, Beograd: Čigoja.
- Karajović 1997: E. Karajović, *Dioklecijanov Edikt o cenama*, Kragujevac: Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu.
- Carcopino 1981: J. Carcopino, *Rim u razdoblju najvišeg uspona carstva*, Zagreb: Naprijed
- Knežić Popović 2006: D. Knežić-Popović, *Artes liberales – jedna zanimljiva evolucija*, *Zbornik Pravnog fakulteta u Istočnom Sarajevu*, 2/2006, Sarajevo: Pravni fakultet u Istočnom Sarajevu.
- Knežić Popović 2008: D. Knežić-Popović, *Istorija slobodnih profesija od Artes liberales do savremenog doba*, *Strani pravni život*, 2, Beograd: Institut za Upporedno pravo, 7–28.
- Lauffer 1971: S. Lauffer, *Diokletians Preiedikt*, Berlin.
- Milinković 2005: M. Milinković, M., *Retorika sa izabranim besedama*, Čačak: Legenda.
- Romac 1975: A. Romac, *Rječnik rimskog prava*, Zagreb: Informator.
- Stanojević, Avramović 2002: O. Stanojević, S. Avramović, *Ars rhetorica Veština besedništva*, Beograd: Javno preduzeće Službeni list SRJ.
- Tadić 1995: Lj. Tadić, *Retorika, Uvod u veštinu besedništva*; Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju.

**Emilija D. Stanković
Srđan S. Vladetić**

QUINTILIAN: A JURIST AND A PROFESSOR

Summary

Marcus Fabius Quintilianus (around 35 – 96 AD) was born in Spain, but came to Rome as a boy where he started his education. He first worked as a lawyer and then opened a public school of rhetoric, soon to become one of the most prestigious schools of that kind. Although he often criticized the existing educational system, he was not the opponent of the ruling regime. Probably this was the reason for the Emperor Vespasian to appoint Quintilian to the position of the rhetoric teacher (paid from the state budget). However, at that time the interest for rhetoric started to decrease, i.e. free speech began to lose its foundation. Probably this led Quintilian to become a writer and produce his first piece of work which was not preserved, *De causis corruptiae eloquentiae*, where he spoke about the causes for the decline

of rhetoric. Quintilian retired from teaching and started writing his most prominent work *Institutio oratoria*. This textbook was the result of his twenty-year long teaching experience. Although many critics believe that this work was not the original contribution to rhetoric, it cannot be denied that it represented a comprehensive overview of the rhetoric study of that time. Moreover, Quintilian attempted to present the ethical foundations of rhetoric contrary to the beliefs that it was merely a means of negotiations. Nevertheless, two aspects of exploring Quintilian's work were the most significant: theoretical and pedagogical. Since he was a teacher for a long period, a list of his pupils is extensive, including distinguished names, such as Pliny the Younger and Juvenal. The goal of this paper is to introduce Quintilian as a jurist, rhetorician, lawyer and author of one of the most significant legal textbooks, as well as to introduce the contents of the book. This textbook retained its contemporary nature and, indeed, some of its chapters could be used as parts of a modern textbook on public speaking. The author presented this paper using historical and legal method.

Key words: textbook, rhetoric, history of rhetoric, jurist, rhetorician

Примљен: 4. октобар 2018. године
Прихваћен: 1. децембар 2018. године